

Inhoud

De Mezzogiorno	8
Zuid-Italië als reisbestemming	10
Hulp bij het plannen van je reis	14
Suggesties voor rondreizen	18

Land, volk en cultuur

Zuid-Italië in het kort	22
Natuur en milieu	24
Economie, maatschappij en politiek	32
Geschiedenis	39
Jaartallen	48
Maatschappij en dagelijks leven	50
Architectuur en kunst	56

Reisinformatie

Reis en vervoer	66
Accommodatie	71
Eten en drinken	74
Sport en activiteiten	80
Feesten en evenementen	83
Praktische informatie van A tot Z	84

Onderweg in Zuid-Italië

Hoofdstuk 1 – Campanië

In een oogopslag: Campanië	100
Napels	102
Vomero	103
Centro storico	106
Rond de Piazza del Plebiscito	112
Via Toledo en Quartieri Spagnoli	116
Ten noorden van het centro storico	117
Santa Lucia en Chiaia	122
Ten westen van de Rada Caracciola	124

Het achterland van Napels	131
Caserta en omgeving	131
Santa Maria Capua Vetere	133
Capua	136
Benevento	136

De Golf van Napels	137
Golf van Pozzuoli en Campi Flegrei	137
Vesuvius	143
Ercolano	147
Villa Oplontis	151
Pompeï	151

De eilanden in de Golf van Napels	159
Procida	159
Ischia	166
Capri	174
Actief: Over de Sentiero dei Fortini naar Capri's Blauwe Grot	183

Sorrentina en Amalfitana	185
Castellammare di Stabia	185
Sorrento	186
Zuidelijke Sorrentina	188
Actief: Wandeling vanuit Nerano rond Punta Penna	189
Costiera Amalfitana	191
Actief: Sentiero degli Dei – waar eens de goden wandelden	194

Salerno en Cilento	200
Salerno	200
Paestum	203
De kust van de Cilento	207
Monti Alburni	213
Parco Nazionale del Cilento e Vallo di Diano	215
Actief: Korte wandeling naar de Grotte di Morigerati	218
Certosa di Padula	219

Hoofdstuk 2 – Basilicata

In een oogopslag: Basilicata	222
Maratea en het zuiden van Basilicata	224
Maratea	224
Het achterland van Maratea	227
Parco Nazionale del Pollino	229

Hulp bij het plannen van je reis

De hoofdstukken in deze gids

- 1. **Campanië:** zie blz. 99
- 2. **Basilicata:** zie blz. 221
- 3. **Puglia:** zie blz. 289
- 4. **Calabrië:** zie blz. 381

Cultuurtip

Natuurtip

Planning van je reis

Bij de volgende reisplanningen is rekening gehouden met reizigers die slechts over een beperkte hoeveelheid tijd beschikken. Het gaat hier om aanbevelingen.

1. Campanië

Het hart van de regio is **Napels**. In deze stad met haar rijke historie vind je naast talloze musea en kerken het belangrijkste archeologisch museum van Italië. De catacomben onder de oude stad bieden de mogelijkheid voor een ontdekkingsreis door de Griekse en Romeinse oudheid. Een van de grootste en best bewaarde Romeinse amfiteaters van Italië staat in **Pozzuoli**. Daar bevinden zich ook de **Campi Flegrei** met hun zwaveldampen. Hoog boven de Golf van Napels uit torent de **Vesuvius**, de enige actieve vulkaan op het Europese vasteland. Aan de voet ervan liggen **Pompeï** en **Ercolano**, de spectaculairste archeologische opgravingsterreinen van Italië. In de Golf van Napels liggen de eilanden Capri, Ischia en Procida. **Capri** is absoluut een bezoek waard, en als het kan zou je er meer dan een dag moeten doorbrengen. Langs de adembenemend mooie **Costiera Amalfitana** loopt de spectaculairste kustweg van Italië. Onderweg passeer je betoverend mooie plaatsen als Positano, Amalfi en Ravello, die alle uitnodigen tot een wat langer verblijf. Het antieke **Paestum** met de best bewaarde Griekse tempels en het beroemde Graf van de Duiker kan zich moeiteloos meten met tempelcomplexen in Griekenland of waar dan ook. Wie ontspanning zoekt en van natuur houdt gaat naar de **Cilento** met zijn prachtige stranden, grotten en bosrijke binnenland.

- Napels
- Pompeï
- Paestum

- Capri
- Costiera Amalfitana

Goed om te weten: Napels zelf kun je goed te voet of met het openbaar vervoer verkennen, en voor uitstapjes naar Pozzuoli, Pompeï en de Vesuvius kun je de trein pakken. Dat scheelt tijd en stress, als er tenminste geen stakingen of technische problemen zijn, die zo nu en dan leiden tot het uitvallen van treinen en bussen. En als je op-en-top wilt genieten van de fantastische uitzichten aan de Amalfikust, kun je ook beter de bus nemen. Om toch flexibel te zijn,

zou je eerst in in Napels moeten overnachten en daarna aan de kust. Voor plaatsen ten noorden van Pozzuoli en de streek ten zuiden van de Amalfikust is een eigen auto een voordeel. Voor de Cilento zou je niet alleen vanwege de bochtenrijke wegen wat meer tijd moeten inplannen. Maar uiteindelijk hangt dat natuurlijk af van hoeveel tijd je hebt en wat je nog meer wilt gaan bekijken.

Tijdschema

Napels en Pozzuoli:	3-4 dagen
Eilanden in de Golf van Napels:	3-5 dagen
Pompeï en de Vesuvius:	1 dag
Costiera Amalfitana:	2-3 dagen
Cilento:	minstens 2-3 dagen

2. Basilicata

De grottenstad **Matera** was ooit het armenhuis van het zuiden, maar behoort sinds 1993 tot het UNESCO Werelderfgoed. Enkele grotten zijn verbouwd tot hotel of B&B en nodigen uit tot een langer verblijf in deze stad met haar kloven en grotkerken. Verder naar het noorden, in de buurt van Basilicata's levendige hoofdstad Potenza, ligt **Melfi**, dat wordt gedomineerd door een van de indrukwekkendste Hohenstaufenkastelen van Italië. Niet veel verder ligt het historisch belangrijke **Venosa**, de geboorteplaats van de Romeinse dichter Horatius. Tegen de hellingen van de **Monte Vulture** groeien de druiven voor Basilicata's beste wijn, de Aglianico. In de krater van deze uitgedoofde vulkaan liggen twee betoverende meren. Meer naar het zuiden nodigt de bizarre bergwereld van de **Dolomiti Lucane** uit tot een actieve vakantie. De **Costa Maratea** aan de Tyrrheense Zee behoort tot de mooiste kusten van Italië en heeft gelukkig haar schoonheid weten te bewaren. Van hieraf is het niet ver meer naar het nationaal park **Pollino**, het grootste van Italië, dat zich uitstrekt tot in Calabrië en geweldige wandelmogelijkheden biedt.

- Venosa
- Matera

- Maratea

toerisme *boom*ing is worden zulke oude tradities losgelaten en zijn zowel op zondag als op feestdagen als paasmaandag en *Ferragosto* te steeds meer zaken 's avonds geopend.

Gezellig – Ristorante-pizzeria Bellini 1 : Via Costantinopoli 79/80, tel. 081 45 97 74, ma.-za. 's middags en 's avonds, zo. alleen 's middags, juli-sept. dag. 's middags en 's avonds. Sinds 1946 bestaat deze mooie zaak aan de Piazza

POPULAIRE LEKKERNIJ

In het al sinds 1930 bestaande familiebedrijf **R. M. Attanasio 6** in de buurt van het station verkopen ze heerlijke verse *sfogliatelle* uit de oven: bladerdeeggebak met verschillende vullingen, op de meest klassieke wijze met ricotta en gekonfijte sinaasappelschil. Van oorsprong een gekruid brood waarmee de maagdelijke priestersessen uit de Cybelecultus vruchtbaarheid afsmeekten, werd het later een karakteristiek op bruiloften gepresenteerd gebak – symbool van zowel kuisheid als zinnelijkheid. Het waren nonnen, die vervolgens de ingrediënten aanpasten en het brood zoeter maakten. Het recept belandde in Napels, waar de vindingrijke banketbakker Pintor de *sfogliatella* aan het begin van de 19e eeuw beroemd maakte. Al snel was het mode 's zondags bij een *pasticceria* een doos met het nog warme gebak te gaan kopen. Tegenwoordig zie je in Napels de *sfogliatelle* overal, maar de leukste maken **Attanasio 6** (Vico Ferrovia 1, 2, 3, 4, www.sfogliatelleattanasio.it, di.-zo. 6.20-19.30 uur) en **Mary 7** (Galleria Umberto I, tel. 081 40 22 18, di.-zo. 7.30-20.30 uur). Een goede en verse *sfogliatella* is overigens nauwelijks vet en ook niet knapperig-hard.

Bellini. Aanraders zijn de *Linguine al Cartaccio* (pasta met schaal- en schelpdieren, kerstoma-tjes en kruiden) met daarbij een witte Faiano. Menu € 20-30.

Instituut – Sorbillo 2 : Via Tribunali 32, tel. 081 44 66 43, ma.-za. 's middags en 's avonds. Sinds 1935 op deze plek, kun je deze pizzeria onmogelijk over het hoofd zien. Ervoor staat namelijk altijd een behoorlijk aantal mensen te wachten tot eindelijk hun naam wordt afgeroepen. Ga daar dus niet gewoon bij staan, maar loop naar binnen om bij de kassa je naam en het aantal personen op te geven. En dan wachten – het is het waard! Pizza's vanaf € 5.

Pizza pizza – Di Matteo 3 : Via dei Tribunali 94, dag. vanaf 9 uur. Dit familiebedrijf bestaat al sinds 1936; 's avonds worden hier ook veel pizza's afgehaald; een aanrader zijn de gefrituurde aubergines, *zucchini* (courgettes) en zovoort (€ 0,20 per stuk). Pizza's vanaf € 4.

Volks – Antica Osteria Pisano 4 : Piazza Crocette Mannesi 1 (Via Duomo, hoek Via Vicaria Vecchia), tel. 081 554 83 25, dag. 's middags en 's avonds. Familiebedrijf met Napolitaanse keuken. De zaak is maar klein, maar 's zomers staan er ook wat tafeltjes buiten; zeer gemengd publiek. Het enorme portret tegen de muur aan de overkant stelt overigens de stadsheilige San Gennaro voor en is een duidelijk door Caravaggio geïnspireerd werk van Jorit Agoch. Aanraders zijn vlees of vis van de grill en de antipastischotel (€ 20). Menu € 20-25.

Traditioneel – Mimì alla Ferrovia 5 : Via Alfonso d'Aragona 19/21, tel. 081 553 85 25, www.mimiallaferrovia.it, ma.-za. 's middags en 's avonds. Deze in visgerechten gespecialiseerde zaak in de buurt van het station staat voor kwaliteit. Hier komen prominenten en huisvaders, jong en oud – en iedereen wordt door de eigenaar persoonlijk begroet. Pittige prijzen. Menu € 30-40.

Vers uit de oven – R. M. Attanasio 6 en Mary 7 : zie Tip links

Ook om mee te nemen – Antica Pizzeria Da Michele 8 : Via Cesare Sersale 1/3, hoek Via P. Colletta, tel. 081 553 92 04, www.damichele.net, ma.-za. 10-23 uur. Volkse pizzeria, alom geprezen, 's avonds lange rijen, vlotte bediening. Pizza's vanaf € 4.

Al rijen rond lunchtijd – Trianon da Cirò 9 : Via P. Coletta 44/46, tel. 081 553 94 26, www.pizzeriatrianon.it, ma.-zo., 's middags en 's avonds. Nog zo'n traditionele, bij de Napolitanen uiterst populaire pizzeria (sinds 1923). Pizza's vanaf € 4.

Elegant – Gran Caffè Gambrinus 10 : Via Chiaia 1/2, Piazza Trieste e Trento, tel. 081 41 75 82, dag. de hele dag geopend. Dit koffiehuis uit de belle époque biedt naast goede koffie ook een grote verscheidenheid aan *dolci* uit de eigen *pasticceria*.

Pizzageschiedenis – Pizzeria Brandi 11 : Salita S. Anna di Palazzo 1/2, tel. 081 41 69 28, www.brandi.it, di.-zo. 's middags en 's avonds. Het was pizzabakker Raffaele Esposito van Pizzeria Brandi die ooit de naar koningin Margherita genoemde pizza creëerde (zie blz. 109). Nog altijd uitstekende pizza's. Menu € 15-25.

Uit eten in Napels – Trattoria Nennela 12 : zie Tip blz. 116

Klein juweel – Trattoria Marino 13 : Via Marino Turchi 3, tel. 081 76 48 91, ma.-za. 's middags en 's avonds. De kleine trattoria (sinds 1927) van Ernesto Marino zou je in het voorbijgaan haast over het hoofd zien. Het interieur is eenvoudig, maar het eten uitstekend. Menu circa € 20.

Heerlijk – Pizzeria-ristorante Mattozzi 14 : Via G. Filangieri 16, tel. 081 41 63 78, ma.-za. 's middags en 's avonds. Hier kun je binnen en buiten zitten. Naast de antipasti zijn de traditionele *salsicce e friarielle* (worstjes met raapstelen) een aanrader. En probeer als dessert de *zeppole*. Menu € 20-25, pizza's vanaf € 7.

In het ijsparadijs – Gelateria Soave 15 : zie blz. 103

Een must – Chalet Cirò 16 : Via F. Caracciolo, tel. 081 66 99 28, 's zomers geopend en de rest van het jaar op warme dagen. De beste ijssalon van Mergellina, zo niet van heel Napels. Bovendien verleidelijke zoetigheden uit de *pasticceria*.

Winkelen

Shoppen in Napels is een belevenis. Er zijn gewoon te veel leuke winkels om op te noemen, daarom hier enkel een paar suggesties:

Kunstnijverheid – in de kerststallenstraat **Via San Gregorio Armeno** in het *centro storico* zitten enorm veel winkels die beeldjes aanbieden, maar ze zijn zelden op traditioneel ambachtelijke wijze vervaardigd. Een uitzondering vormen **Giuseppe e Marco Ferrigno 1** (Via San Gregorio Armeno 8, www.ar-teferrigno.it, ma.-za. 10-19 uur) en er schuin tegenover op nr. 55 de **Bottega Ferrigno** (tel. 081 580 01 67).

Markten – bieden vaak een kleurrijk schouwspel. Op de Piazza Garibaldi voor het station is een **markt 2** waar onder andere huishoudelijke artikelen en ook elektronica worden verkocht. Maar pas op, want na je aankoop zou je verpakking weleens een blok hout of iets dergelijks kunnen bevatten in plaats van een voor weinig geld aangeschafte smartphone of digitale camera. Rond de Porta Nolana en in de Via Sopramuro wordt de **vismarkt 3** gehouden (ma.-za. 8.30-12 uur). Het theater van het luidekeels aanprijzen van de vis is hier wat zeldzamer geworden (daarvoor kun je beter naar Pozzuoli gaan), maar als je zelf kookt, kun je hiernaartoe voor verse vis, groenten en fruit en meer.

Boeken – boekwinkels zijn geconcentreerd aan de **Via Port'Alba** en in het oude centrum. **Feltrinelli 4** (Via Santa Caterina a Chiaia 23, tel. 081 240 54 11, www.lafeltrinelli.it) verkoopt ook niet-Italiaanstalige literatuur.

Mode – wie wil kennismaken met het aanbod van de luxeboetieks zit in Chiaia goed, en wel in het gebied tussen de **Via Riviera di Chiaia** en de **Via Chiaia**, aan de **Piazza dei Martiri** en in de **Via dei Mille**. Ook de **Via Scarlatti** op de Vomero is een populaire winkelstraat. In de traditierijke stropdassenwinkel **Marinella 5** (Riviera di Chiaia 287, tel. 081 764 42 14, www.marinellanaipoli.it) hebben Bush, Gorbatsjov en Kennedy ooit inkopen gedaan. De winkel wordt inmiddels al door de derde generatie gerund. Op verzoek worden ook dassen speciaal gemaakt.

Uitgaan

Het Napolitaanse nachtleven is constant in beweging. Naast theaters en bars zijn er uiteraard ook clubs en discotheken, de laatste

Wandelende aardplaten, aardbevingen en vulkaanuitbarstingen

Wie rondreist in Zuid-Italië, zal – vooral aan de Tyrreense Zee – steeds weer sporen van actief of uitgedoofd vulkanisme aantreffen. Of dat nu gaat om de Vesuvius, de Campi Flegrei en de warmwaterbronnen of om de aardbeving van 2017 op Ischia of de herinnering aan eerdere aardbevingen in Napels en het zuiden van Calabrië. Maar hoe hangen deze verschijnselen eigenlijk met elkaar samen?

De aarde bestaat uit tektonische of lithosferische platen, die zich als gevolg van veranderingen in het binnenste van onze planeet naar elkaar toe, langs elkaar heen of van elkaar af bewegen. Blijven bij deze bewegingen de platen aan elkaar vasthaken, botsen ze op elkaar of kantelen ze, dan zal de eerstvolgende spanningsontlading tot een aardbeving leiden. De laatste grote aardbevingen in Zuid-Italië waren die van 1908, waarbij de stad Reggio di Calabria bijna volledig verwoest werd, die van november 1980 (terremoto dell'Irpinia), waarvan de schade in Napels nog steeds zichtbaar is en waaraan Potenza (in Basilicata) zijn huidige, moderne aanzien dankt, en als laatste nog heel recent de aardbeving die het eiland Ischia trof op 21 augustus 2017.

De Italiaanse landmassa ligt voor een deel op de breukzone van de Euraziatische en Afrikaanse plaat. Door het op elkaar botsen van deze platen ontstonden miljoenen jaren geleden de Apenijnen, die Italië van noord naar zuid doorsnijden. Ook nu drijven de twee platen weer naar elkaar toe, waarbij op grote diepte de ene onder de andere schuift. Bij dit proces smelt gesteente als gevolg van wrijving en druk. Dit gesmolten gesteente wordt magma genoemd. Het is verrijkt met erin opgesloten gassen en zoekt zich door spleten in de aardkorst een weg naar boven. Als deze spleten doorlopen tot dicht onder het aardoppervlak (circa 2 km), dan zal het op die plekken met grote waarschijnlijkheid tot een vulkaanuitbarsting komen.

Meer dan 90% van alle vulkanen liggen aan de randen van tektonische platen. Hoe verder het magma naar boven stijgt, hoe geringer het gewicht wordt van de bovenliggende aard- en gesteentelagen. Tegelijkertijd komt er aan de onderkant meer magma bij en wordt de druk nog verder opgevoerd, tot deze op zeker moment zo groot is dat de aardkorst openbarst – een vulkaan barst uit. Op dat moment gaan de onder hoge druk in het magma ingesloten gassen onmiddellijk over in hun normale gasvormige toestand en schuimen het vloeibare gesteente als het ware op. Afhankelijk van de samenstelling kan de nu uittredende lava erg vloeibaar of juist stroperig zijn. Hoe hoger de hoeveelheid gas in het magma, hoe explosiever de eruptie zal verlopen. Wat overblijft is een vulkaan, een nieuwe berg, een krater. Of een vulkaan opnieuw zal uitbarsten, valt nooit met zekerheid te zeggen.

De Vesuvius heeft zich bijvoorbeeld sinds 1944 niet meer geroerd, en de rookpluim die eeuwenlang boven zijn krater hing is verdwenen. Huizen, moestuinen en wijngaarden liggen tegenwoordig verspreid tegen de hellingen aan de voet van de vuurberg, hoewel te allen tijde de mogelijkheid bestaat dat hij weer kan uitbarsten. Een half miljoen mensen zou dan dakloos worden. Voor een meer diepgaande bestudering en in de hoop de bevolking tijdig te kunnen waarschuwen, werd tegen de westflank van de Vesuvius een vulkanologisch instituut gebouwd. Ook worden de evacuatieplannen voor als de ramp zich zou voltrekken voortdurend

Een onheilspellend mooie combinatie – Napels en de Vesuvius

geactualiseerd. Juist in de afgelopen jaren zijn er steeds meer tekenen die wijzen op een komende uitbarsting. Maar inmiddels is het niet meer de uitbarsting van de Vesuvius die wordt gevreesd, maar die van de Campi Flegrei, meer naar het westen.

Ze omvatten een gebied van ongeveer 12 bij 15 km. Zichtbare tekenen van vulkanische activiteit in dit gebied zijn de rokende fumarolen van de Solfatara en het bradyseïsme bij Pozzuoli. Bij het laatste gaat het om het langzame stijgen en dalen van het aardoppervlak – als een aardbeving in slow motion. Het *macellum* – de oude Romeinse markt in Pozzuoli – is gedurende de afgelopen tweeduizend jaar diverse keren omhooggekomen en weer omlaagegezak. Er zijn tijden geweest dat het beneden zeeniveau lag, wat nog te zien is aan schelpen en scheuren. Inmiddels ligt het weer boven zeeniveau en is de bodem voor het laatst kort voor de aardbeving van 1980 weer iets verder omhooggekomen. De oorzaak van dit verschijnsel is vermoedelijk een magmakamer die zich bevindt onder de Campi Flegrei, die een oppervlakte hebben van maar liefst 150 km². Daarmee behoren ze tot de zogenoemde monster- of supervulkanen, waarvan er op aarde zo'n twintig bekend zijn. De kracht van dit soort vulkanen is niet in te schatten en hun uitbarstingen worden gevreesd. De aardbeving op Ischia in de zomer van 2017 zou in vergelijking ermee maar een zuchtje zijn geweest.

Hier komt nog bij dat het koolmonoxidegehalte in de hete bronnen van de Solfatara van Pozzuoli de laatste jaren verviervoudigd is – mogelijk door het naar boven komen van magma. Ook is de temperatuur van de daar uitgestoten dampen de afgelopen twintig jaar gestegen met ruim 70°C tot meer dan 300°C. Bovendien trilt de bodem vaker en komt ze verder omhoog. Om die reden heeft men eind 2017 de toegang tot de Solfatara tot nader order afgesloten. En ook het Osservatorio Vesuvio is niet langer voor publiek geopend, zodat de medewerkers zich kunnen concentreren op het in de gaten houden van hun meetapparatuur en zonodig onmiddellijk kunnen handelen. In elk geval zal dan de regio Napels moeten worden geëvacueerd. Het is maar te hopen dat de ondergrondse monstervulkaan weer tot rust komt.